De la avangarda istorică la neoavangarda douămiistă (II)

Emanuel MODOC

Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
"Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: ermodoc@gmail.com

From Historical Avant-Garde to the Neo-Avantgarde of the 2000s

The present paper attempts to investigate the extent of which the Romanian historical avant-garde has constantly updated itself throughout history, starting from the early reiterations in the 40s and 50s and ending with the poetry of the 2000s. In order to demonstrate this, I will asses both the socio-cultural context of Romanian post-war and post-communist transition, as well as the evolution of literary forms that allowed for the constant "updates" of the historical avant-garde in Romanian poetry. This article also debates the thesis of Peter Bürger and the way it can be applied both to the historical avant-gardes and to the poetry of the 2000s, as contemporary poetry does present the same rebellious attitude towards the institutionalised literature of its precursors.

Keywords: historical avant-garde, Generation 2000, fracturism, Marius Ianuș, manifesto. literary institutions

Breșe neoavangardiste. Generația războiului și optzecismul

Caz atipic pentru întreaga literatură română, generația războiului (Dimitrie Stelaru, Constant Tonegaru, Virgil Teodorescu, Mihail Crama, Ion Caraion, Geo Dumitrescu, Mircea Popovici, Ștefan Popescu ș.a.) a fost una a (con)damnării biologice. Născuți în interbelic și cu o primă tinerețe literară la răspântia dintre două dictaturi, autorii generației războiului au descoperit în înaintașii imediați (avangarda istorică) începuturile unui veritabil desen în covor al poeziei militantiste, terminat mult prea repede, în linii grotești, odată cu venirea dictaturii comuniste. Pentru generația războiului, lirica avangardelor „avusese ecou mai mult judiciar decât literar. Inconformismul avangardei era mai mult artistic. Abia cu Stelaru, Tonegaru și Geo Dumitrescu (...) poezia își crește doza de libertate și noncomformism etic. Cabotinismul și histrionismul sunt o caracteristică a acestei noi generații avangardiste, pe care realismul socialist o va devora aproape în întregime"[1].

În privința generației războiului, angajarea poetică ține de raportarea acestora cu realitatea celui de-al Doilea Război Mondial. Actul poetic militant împotriva războiului al acestor autori nu se încheie odată cu concretizarea „păcii socialiste", ci va fi substituit cu atacuri ironice anticomuniste prin virajele poetice din anii '70. În acest caz, poezia lui Geo Dumitrescu pare să realizeze „o buclă completă: ea se angajează prin ironie împotriva războiului, apoi militant în favoarea comunismului pentru a se reangaja, în fine, prin ironie împotriva acestuia din urmă"[2]. Tardivi în privința reangajării poetice, poeții generației războiului devin ei înșiși exponenții unei „ironii tragice", căci, decepționați de eșecul utopiei socialiste, ajung să se reangajeze poetic într-un mod „neloial" în fața cauzei politice, dar fidel în continuare realității[3]. Receptată mixt, fie ca poezie-anexă a interbelicului prin care realismul socialist este anticipat[4], fie ca pe o mutație majoră, alimentată de

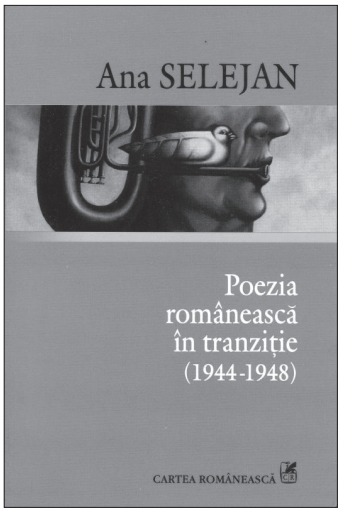

experiența războiului[5], „generația '40" reprezintă un caz particular al reiterării fenomenului avangardist autohton.

Probabil cea mai productivă generație literară „neoavangardistă" (chiar dacă nu și cea mai împlinită) este cea a anilor optzeci. E interesant cum o grupare precum cea a optzeciștilor e promițătoare, din punctul de vedere al alonjei teoretice, doar în formula antologiei *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*. Luați individual, se poate lesne observa că autorii textelor teoretice adunate în *Competiția continuă...* au depins, în marea lor majoritate, de afilierea la curentul optzecist. Curentul optzecist, pe de altă parte, a depins mereu de o legitimizare teoretică și de o afiliere la un curent de gândire occidental. Odată cu începerea discuției despre postmodernism (inițiată în 1986 în numerele 1 și 2 ale „Caietelor critice"), se putea vorbi și despre un postmodernism autohton, cu toate elementele pe care le implică această diferențiere, așa cum observă și Liviu Petrescu: „postmodernismul literar românesc nu trebuie văzut ca un fenomen de «mimetism» cultural; fiindcă, ceea ce este cu deosebire evident, mai cu seamă în cazul scriitorilor «optzeciști», este efortul lor de a oferi nu un model cosmopolit al postmodernismului, ci unul organic, ce sa se afle, adică, în concordanță cu anumite tradiții literare și linii de evoluție din literatura română"[6]. Așadar, un postmodernism suprapus parțial curentului optzecist, având propriul postulat prin care să se individualizeze: prevalența asupra unei poetici a prozei scurte în dauna poeticii romanului, autenticitatea, afirmarea unei poetici de tip non-mimetic (simulacru), postulatul unui „nou umanism", al unui „nou antropocentrism"[7]. Confuzia legată de existența (sau nu) a unui postmodernism autohton a fost de la început alimentată atât de critica vremii, cât și de optzeciști[8], chiar dacă o mutație a literaturii române a început să aibă loc dinainte de ivirea termenului în spațiul autohton, după cum observă Carmen Mușat: „prozatorii marcanți ai generației '80 au început să vorbească despre o schimbare majoră în modul de a scrie și de a gândi literatura cu mult înainte ca termenul de «postmodernism» să pătrundă în vocabularul literar sau în conștiința critică de la noi"[9].

De asemenea, s-a tot vorbit, în analizele asupra fenomenului optzecist, despre cum generația '80, surprinzător de efervescentă și de productivă, atât în plan literar, cât și teoretic (în pofida contextului politic al spațiului autohton), nu a reușit să se concretizeze într-o generație la fel de puternică precum cea a șaizeciștilor. Aceeași percepție poate fi observată și la membrii din interiorul generației. Nu o dată, de pildă, Gheorghe Crăciun vorbea despre generația '80 în termeni de ratare, incomoditate, dezamăgire. Într-un interviu dat revistei „Observator cultural" în 2004, acesta deplânge nu literatura unei generații care îl conținea și pe el, ci lipsa unei viziuni colective care ar fi putut așeza proiectul optzecist pe o poziție de valoare simbolică cel puțin la fel de mare ca cea a generației precedente: „(...) nu sunt dezamăgit de literatura colegilor și prietenilor mei, care reprezintă – n-am nici o îndoială – cea mai vie manifestare a spiritului creator din toată literatura noastră postbelică, ci de faptul că noi toți n-am fost în stare (...) să înțelegem mai bine – ca niște adevărați europeni – ce vrem de la literatură (și ce vrem în particular de la literatura română) și să acționăm (să scriem) în consecință"[10].

De altfel, aceeași atitudine o găsim și în prefața primei ediții a *Competiției continue* (1994), cea mai importantă antologie a generației '80. Chiar dacă, sub aspect creativ (prin finalitatea actului creator), generația '80 s-a deosebit de avangarda istorică, animozitățile din interiorul grupării au fost totuși un punct comun: „Generația '80 se dovedește o generație incomodă chiar și pentru sine. O generație care se subminează din interior. La mijloc sunt orgolii, vanități, incompatibilități valorice și temperamentale, poate și interese"[11]. Probabil cea mai pertinentă simptomatologie a „eșecurilor" generației '80 o oferă același Gheorghe Crăciun, care face o foarte subtilă analiză a receptării fenomenului optzecist: „Într-un context în care compromisurile postbelice ale unor mari scriitori români interbelici și petele roșii din bibliografia creatoare a multor contemporani considerați de prima linie se constituiau într-un profund, deși nemărturisit, complex de vinovăție a breslei intelectuale, intransigența morală și indiferența optzeciștilor față de «valorile» și temele promovate de propaganda ceaușistă au fost percepute ca o șansă a unei posibile redempțiuni"[12], dar și asupra schimbării percepției dinainte de revoluția din 1989: „Ulterior lucrurile s-au complicat. Opțiunile morale și existențiale ale noilor veniți n-au reușit, cu câteva fericite excepții, să se transforme într-o fățișă atitudine contestatară în plan politic, cum poate toată lumea aștepta. Religia textului și a adevărului estetic s-au dovedit mai importante decât principiul respingerii directe a unei realități inacceptabile și optzeciștii au putut părea la un moment dat o generație de grămătici, cu gustul

mai mult al bibliotecii decât al vieții, mânată înainte de imprevizibile puseuri de iconoclastie avangardistă”[13].

Generație revendicată cât se poate de explicit din avangardele literare (în dimensiunea angajării literare și a introducerii literaturii în praxisul cotidian), optzecismul nu a reușit să își concretizeze deziderateleg eneraționiste. Odată cu anii ’90, multiplele coagulări intrageneraționiste au dat naștere la serii de multiplicități și de individualități care încercau să se distingă tot mai pregnant între ele. Libertatea câștigată după revoluție nu a prilejuit o coagulare definitivă a unei generații literare impecabil pregătite teoretic, cât a îndemnat fiecare autor să ia calea proiectelor individuale.

Poezia românească a anilor 2000.
Contexte și proporții

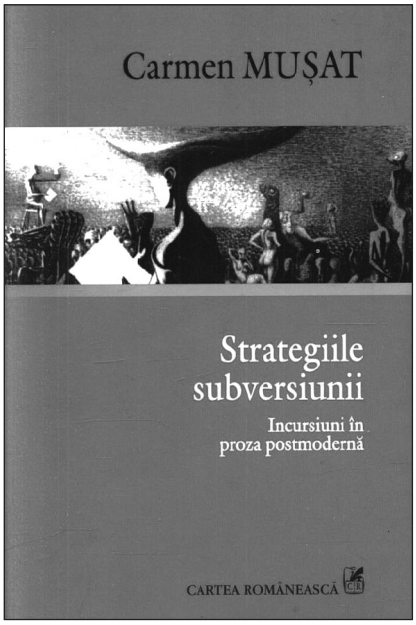
Deși cu un suport analitic relativ subțire (în ciuda existenței câtorva studii de sinteză, douămiismul încă nu are o lucrare care să o cuprindă exhaustiv, deși tentative au existat), generația milenaristă e un fenomen încheiat, clasat, cu un profil generaționist foarte pertinent trasat în câteva intervenții critice. Se cuvine să stăruim asupra contextului social pe fundalul căruia acest fenomen a luat naștere, precum și a poziției douămiismului față de tradiția literară a secolului XX. Cea mai potrivită descriere a douămiismului, din prisma raportului pe care literatura îl are cu societatea, e făcută de Grațiela Benga, pe urmele câtorva aproximări intuite de Ștefania Mincu în lucrarea ei despre poezia douămiistă[14]. Intuind în atitudinea negaționistă a generației un puternic aspect de răspuns imunologic, autoarea prezintă, în linii mari, profilurile societății care a dat naștere literaturii anilor 2000: „În pragul noului mileniu, societatea românească era descumpănită, dezorientată, dezamăgită. O parte a ei s-a retras în dezabuzare, o alta a virat spre retorismul agresiv al extremelor. Politic, apropierea noului mileniu scotea la suprafață artefacte din vechiul timp al autoritarismului. Economic și social, regresul era de netăgăduit, cu impact major asupra nivelului de trai. Mental, dădea proporții unei crize care depășise stadiul latenței. Literar, această criză impunea o schimbare de cod – care, pe de-o parte, voia să se definească în opoziție cu optzecismul textualist și, pe de altă parte, prelua componenta agresiv-colocvială a discursului socio-politic. Scrisul tinerilor nu reflectă contactul cu o realitate socială dezamăgitoare, ci e menit să se exprime împotriva acestei realități. E similar unui răspuns organic la un atac viral asupra trupului”[15]. Pe urmele acestei teorii a răspunsului imunologic, generația douămiistă poate fi înțeleasă plenar. Există, în cazul acestei literaturi, o adevărată dialectică a negativității care, deși în plan formal poate fi circumscrisă unei tradiții avangardiste a negației, ea este totodată subsumabilă unui fenomen social mai larg[16]. Întreaga producție literară a anilor 2000 reprezintă răspunsul dat unei societăți având grave probleme sistemice, fie că vorbim de vehemența literaturii fracturiste, de greața existențială a biografismului minimalist sau de relativul evazionism în estetic a filonului neoexpresionist.

O altă dimensiune în jurul căreia operează principalele poetici douămiiste e cea a limbajului. Mutația la nivelul limbajului poetic vine atât pe fondul unei lipse de resorturi lingvistice (limbajul insuficient, care nu poate reda fidel starea generală a exasperării poeților), cât și datorită contaminării generale a limbajului cu noile scheme mass-media: „*Limbajul radical*, surprins în propria-i suferință, este *excesiv* și *face semn prin exces* că nu este pur dejectiv, nici «pornografic» (în mod «programatic»), ci se opune *conștient* (...) unor trăsături identice ca turnură, din real: escamotării problemelor stricte ale vieții de către puterea devenită difuză, nelocalizabilă, virtuală; tergiversării metaforice; imposibilității de a mai fi «actant» sigur în propriile acte și confiscării identității (...); pactului real, devenit *pact ficțional*: de aceea douămiiștii tind să denunțe orice pact ficțional specific în genere scrisului, capotând la limită, în identificarea «nudă» cu realul sau, dimpotrivă, în ficțiuni imposibile și inacceptabile, aberant patologice. Modelele «pozitive» și «continuitățile» sunt căutate acolo unde nu ne-am aștepta. Douămiiștii impun mai ales ruptura și nu continuitatea. Acolo unde ei acceptă niște «afinități», acestea nu sunt de ordin estetic, ci sunt niște *modele de radicalitate*, (...) niște *hybris*-uri ale literarului (...), niște modele *à rebours*”[17] (subl. în text). Resimțind rolul esențial al limbajului în această „luptă”, douămiiști ajung să recurgă atât la strategiile scandalului (din punct de vedere al stilului), cât și la revenirea la un limbaj cât mai elementar, la o regresiune în liminal a codului lingvistic (din punct de vedere discursiv). Reacție imunologică prin excelență, limbajul douămiist „este etajul experienței de la care se poate reacționa cel mai rapid la agresiunile zilei, într-un discurs, cum îl numește Ștefania Mincu, de «referință plată, integrală» și care poate răspunde nevoii urgente

de nouă «autenticitate», ca «transcriere» a trăirilor într-un – cum zicea pe vremuri Geo Bogza – «plan primar» și, pe de altă parte, cu o economie de mijloace care implică reacția față de complexitatea și complicarea cvasi-manieristă amendată la «modernismul înalt» și chiar la practica «optzecistă» a simbiozei-osmozei dintre textual și «biografic». De aici, un soi de dublu «minimalism» – al trăirii și al expresiei ei"[18].

Nu în ultimul rând, dimensiunea negatoare a douămiismului trebuie înțeleasă și în contextul unei acute nevoi de *reontologizare a discursului*. Chiar dacă această nevoie este direct preluată de la optzeciști, așa cum „autenticismul" e preluat, pe urmele trăirismului interbelic, de la Mircea Nedelciu, tranzitivitatea limbajului moștenită de la Gheorghe Crăciun pe urmele lui Tudor Vianu, iar „coborârea poeziei în stradă" e preluată de la optzecism, pe urmele lecției date de „generația războiului", a spune că „Nerăbdarea militantă nu își acordă, însă, răgazul retrospecției"[19] din simpla rațiune de a considera douămiismul ca un urmaș natural al optzecismului nu ține seama de evidenta ruptură care a avut loc (și care a fost explicit anunțată în *Manifestul fracturist*) între douămiiști și optzeciști. În cazul milenariștilor, nu atât o evoluție firească a formulei poetice, cât o dinamitare a unei evidente blazări a optzeciștilor a avut loc, cu atât mai mult cu cât tranziția anilor '90 a marcat un nod de confuzie generală grație emergenței pluralităților culturale, fenomen căruia douămiismul i-a răspuns cu o radicalizare incontestabilă, manifestată în proiecte concrete. În acest context, această „integrare, pe toate palierele, a negației, în chiar proiectul și rezultatul actului creator"[20] a poeziei douămiiste vine din nevoia de a reinvesti discursul liric cu ontologie. Totodată, esențial pentru înțelegerea douămiismului ca ruptură este schimbarea frontului de luptă: „Miza milenariștilor pare a fi doar în subsidiar literatura. Spre deosebire de ofensiva postmodernilor, care încercau să-și legitimeze poezia prin utopia unui *telos* literar, a unui «progres», în planul formelor (...), generația 2000 își revendică o *legitimare existențială*. Altfel spus, înainte de a defini literatura ca pe o formă de artă, ei o văd ca pe o *formă de trăire*"[21] (s.n.).

Pe acest fundal social, poezia douămiistă s-a concretizat în câteva direcții generale, prin granițele cărora multipli autori au glisat fără a pierde suflul general al poeticilor individuale. Avem, așadar, fracturismul, de departe cea mai ostentativ-avangardistă mișcare a douămiismului poetic, „cu negația lui sistemică, angajând un proiect (nu numai estetic) deconstructiv, dublat de un altul, utopic-constructivist, fracturismul are ambiția să provoace un traumatism (o fractură) în rutina receptorului de artă, așa cum își propuneau și producțiile de avangardă"[22], cu membri cei mai importanți în Marius Ianuș, Dumitru Crudu, Elena Vlădăreanu, Ruxandra Novac, Ionuț Chiva și Cristian

Cosma (*alias* un cristian), utilitarismul, cu următorii reprezentanți notabili: Adrian Urmanov, Andrei Peniuc, Răzvan Țupa, pentru care poezia „ascunde un soi de totalitarism, în care poetul își impune setul propriu de reguli incluse în actul comunicării. Această atitudine dictatorială a poetului are ca efect îndepărtarea potențialului receptor, care se trezește în postura unui inadaptat – incapabil să decodeze o formă de comunicare mult prea complicată. Receptorul nu (mai) izbutește să participe la actul comunicării"[23], mizerabilismul biografist: Dan Sociu, Radu Vancu, Bogdan Perdivară, Alexandru Potcoavă și, în fine, neoexpresionismul, filonul cel mai estetizant, cu cei mai buni reprezentați în Dan Coman, Claudiu Komartin și Teodor Dună.

Note:

1. Nicolae Manolescu, *op. cit.*, p. 938.
2. Corina Croitoru, *Politica ironiei în poezia românească sub comunism*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2014, p. 87.
3. Vezi, în acest sens, capitolul *Ironia poetică a generației războiului*, în Idem, *op. cit.*, pp. 93-119.
4. Vezi Ana Selejan, *Poezia românească de tranziție (1944-1948)*, Editura Cartea Românească, București, 2007.
5. Vezi Emil Manu, *Generația literară a războiului*, Editura Curtea Veche, București, 2000.
6. Liviu Petrescu, *Poetica postmodernismului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011, pp. 204-205.
7. Vezi Idem, *op. cit.*, pp. 205-207.
8. „Faptul cel mai interesant de semnalat și, în același timp, de domeniul simplei evidențe, este soluția generală pe care teoreticienii și observatorii români ai fenomenului o oferă de comun acord propriei lor neliniști conceptuale: postmodernismul este indexat la noi, fără oscilații, în asociere

cu o anumită manieră de creație și, ulterior, cu un anumit tip de sensibilitate, respectiv cu cele proprii generației '80. (...) Prea rapida expediere a problemei este favorizată de optzeciștii înșiși, care se declară, de la primele lor texte, post-moderni, descoperind în afilierea la noul concept o metodă de individualizare generaționistă", Mihaela Ursa, *Optzecismul și promisiunile postmodernismului*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999, pp. 16-17.

9. Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*, Editura Cartea Românească, București, 2008, p. 82.

10. În „Observator cultural", nr. 4, 2004, reluat în Gheorghe Crăciun, *Teatru de operațiuni*, Editura Paralela 45, Pitești, 2006, p. 217

11. Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă*, Ediția a II-a, Editura Paralela 45, 1999, p. 500.

12. *Ibidem*, p. 499.

13. *Ibidem*, p. 499.

14. „Se vede (...) că noii veniți în preajma anului 2000 se deosebesc de optzeciști și că au afinități mai mari cu nouăzeciștii. *Profilul* lor se evidențiază prin faptul că se vor a fi (și sunt) cei mai radicali: nu-i mai satisfac ironia, ludicul, parodicul, autoreferențialitatea textuală – trăsături acreditate de literatura optzecistă în special. Ceea ce îi preocupă nu este *textul* (ca normă aproape «transcendentă» a operei literare) și nici *experimentul textualist*, considerat actualmente doar o formă depășită de evaziune și de disidență ineficientă față de real, justificabilă doar la momentul în care a apărut ci, în primul rând, *contextul social*, înțeles însă diferențiat, cu conotații inedite față de ceea ce obișnuiam noi să numim «socialitate» până nu de mult" (subl. în text), în Ștefania Mincu, *Douămiismul poetic românesc*, Editura Pontica, Constanța, 2007, pp. 14-15.

15. Grațiela Benga, *Rețeaua. Poezia românească a anilor 2000*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2016.

16. Pentru datele generale ale acestui fenomen, vezi Roberto Esposito, *Immunitas. Protezione e negazione della vita*, tradus în engleză: *Immunitas. The Protection and negation of life*, Polity Press, Cambridge, 2011.

17. Ștefania Mincu, *op. cit.*, pp. 15-16.

18. Ion Pop, *În jurul „generației 2000"*, în *România literară*, nr. 18, 2005.

19. Idem, *Loc. cit.*, nr. 19, 2005.

20. Ștefania Mincu, *op. cit.*, p. 175.

21. Andrei Terian, *Esențială pentru noua generație este schimbarea frontului de luptă. Miza milenariștilor pare a fi doar în subsidiar literară*, în *Caiete critice*, nr. 2-3, 2005, p. 127.

22. Grațiela Benga, *op. cit.*, p. 26.

23. *Ibidem*, p. 37.

Bibliography:

Benga, Grațiela, *Rețeaua. Poezia românească a anilor 2000 / The Network. The Romanian Poetry of the 2000s*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2016.

Bürger, Peter, *Theory of the Avant-Garde/Teoria avangardei*, translated by Michael Shaw, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984.

Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism / Five Faces of Modernity: Modernism, Avant-garde, Decadence, Kitsch, Postmodernism*, Ediția a II-a, Editura Polirom, 2005.

Cernat, Paul, *Contimporanul. Istoria unei reviste de avangardă / Contimporanul. History of an Avant-garde Magazine*, Editura Institutul Cultural Român, București, 2007.

Crăciun, Gheorghe, *Competiția continuă / The Competition Continues*, Ediția a II-a, Editura Paralela 45, 1999.

Croitoru, Corina, *Politica ironiei în poezia românească sub comunism / The Politics of Irony in Romanian Poetry Under Communism*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2014.

De Micheli, Mario, *Avangarda artistică a secolului XX / The Artistic Avant-garde of the 20th Century*, în românește de Ilie Constantin, Editura Meridiane, București, 1968.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură / The Critical History of Romanian Literature. 5 Centuries of Literature*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.

Manu, Emil, *Generația literară a războiului / The Literary Generation of the War*, Editura Curtea Veche, București, 2000.

Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare, vol. I / Dictionary of literary ideas, vol. I*, Editura Eminescu, București, 1973.

Mincu, Ștefania, *Douămiismul poetic românesc / The Romanian Poetry of the 2000s*, Editura Pontica, Constanța, 2007.

Mușat, Carmen, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă / The Strategies of Subversion. Incursions in Postmodern Prose*, Editura Cartea Românească, București, 2008.

Petrescu, Liviu, *Poetica postmodernismului / The Poetics of Postmodernism*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011.

Pop, Ion, *Avangarda în literatura română / The Avant-garde in the Romanian Literature,* Editura Minerva, București, 1990.

Selejan, Ana, *Poezia românească de tranziție (1944-1948) / Romanian Transition Poetry (1944-1948),* Editura Cartea Românească, București, 2007.

Terian, Andrei, *Esențială pentru noua generație este schimbarea frontului de luptă. Miza milenariștilor pare a fi doar în subsidiar literară /*

Essential for the New Generation is the Change of the Playing Field. The Stake of the Millennials Seems to be Literary Only on the side

, în „Caiete critice", nr. 2-3, 2005.